

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

Psychoanalytický výklad pohádky Červená Karkulka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí diplomové práce:
doc. PhDr. František Vízdal, CSc.**

**Vypracovala:
Jana Zapletalová**

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Psychoanalytický výklad pohádky Červená Karkulka zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 10. 4. 2010

.....

Podpis

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat panu doc. PhDr. Františku Vízdalovi, CSc., za velmi užitečné rady, které mi poskytl při zpracovávání mé bakalářské práce.

Obsah

Obsah	4
Úvod	5
1. část – Pohádky a psychoanalýza	7
Proč interpretovat pohádky?	7
Psychoanalýza a analytická psychologie	9
Archetypy.....	12
Psychoanalytický výklad a Proppova strukturální analýza pohádek	15
Metoda psychoanalytické interpretace	17
Folklorní pohádka jako literární žánr	18
Pohádky a vývoj dítěte	20
2. část – Červená Karkulka	24
Červená Karkulka v českém prostředí	24
Vlastní interpretace Červené Karkulky	26
Interpretace Červené Karkulky od pěti vybraných psychoanalytiků.....	31
Bruno Bettelheim	31
Michal Černoušek	32
Erich Fromm	33
Angela Carterová	33
Jan Stern	34
O smyslu psychoanalytické interpretace pohádky	36
Děti a psychoanalytický výklad pohádek.....	39
Závěr	42
Seznam použité literatury	45
Resumé	46
Anotace	46
Klíčová slova	47

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat otázkou psychoanalytického výkladu pohádek obecně, konkrétně potom interpretací pohádky Červená Karkulka. Nejprve pokládám za nutné vysvětlit, proč je dobré pohádky interpretovat a pokusím se objasnit, zda je to smysluplné a užitečné. Protože se přednostně budu věnovat psychoanalytickým interpretacím Červené Karkulky, přehledově představím Freudovu psychoanalýzu a Jungovu analytickou psychologii, především Jungovy poznatky o archetypech. Hlubší výklad o psychoanalýze a pokračujících směrech však není obsahem této práce, což jistě nebude na překážku vzhledem k množství odborné literatury na toto téma.

Dále hodlám charakterizovat folklorní pohádku jako literární žánr, který má svá specifika a ustálené prvky, jež jsou příznačné pro tento typ literatury. Kouzelnou pohádkou se zabýval ve 20. letech 20. století ruský formalista Vladimir Jakovlevič Propp, který vyzoroval opakující se vzorce v těchto příbězích, a to funkce postav a pravidelně se opakující podobnosti ve fabulích. Budu se tedy také věnovat souvislosti mezi touto formální analýzou a Jungovou archetypální analýzou, které, ačkoli každá z nich vychází z jiných teoretických základů a jinak přistupuje k pohádkám, mají podivuhodně srovnatelné závěry.

Protože folklorní pohádky jsou určeny primárně dětem, zaměřím se také na to, jak působí na dětskou psychiku, jakou roli hrají při psychickém vývoji a jak se liší od ostatní literatury určené dětem. Přestože příběhů pro děti je mnoho, existuje poměrně přesně vymezený a stálý okruh lidových pohádek – témat a jejich variet, jež stále aktuálně promlouvají k dětskému vědomí i nevědomí, a jejich oblíbenost trvá celá staletí.

Klíčové pro tuto práci jsou ovšem samotné psychoanalytické interpretace, a to nejen má vlastní, o kterou se pokusím, ale i interpretace různých autorů. Přestože vždy jde o výklad Červené Karkulky, doložím, jak rozličné významy pro konkrétní osoby může jeden příběh nést. Pro každé individuum mají pohádky svůj specifický smysl, který je odvozen od vnitřního založení, zkušeností, věku apod. Jejich genialita totiž spočívá ve schopnosti promlouvat současně k lidskému vědomí i nevědomí, vždy však konkrétně a adresně.

Podle analytické psychologie jsou lidové pohádky vyjádřením kolektivního nevědomí, i přes individuální ovlivnění vypravěčem v nich můžeme vysledovat

archetypální znaky. Jsou tedy zobrazením obecně lidské zkušenosti, kontaktu světa a psýché. Z tohoto důvodu se již mnoho autorů zabývalo výkladem pohádek a symbolů v nich obsažených a snažilo se tyto obecné struktury popsat. Moje bakalářská práce bude shrnutím některých těchto snah a současně jejich aplikací na konkrétní pohádkový materiál.

1. část – Pohádky a psychoanalýza

Přestože se v této práci hodlám věnovat psychoanalytickému výkladu pohádky Červené Karkulky, nemohu se nezmínit o teoretických problémech s tímto tématem spojenými. Pokud se totiž chceme zabývat psychoanalytickým výkladem pohádek, je zcela nutné definovat, co to vlastně pohádky jsou, jakou mají funkci a také co je to psychoanalýza a proč psychoanalyticky interpretovat pohádky. V této první části se budu zabývat teoretickými otázkami a tématy spojenými s psychoanalytickou interpretací pohádek.

Proč interpretovat pohádky?

Pokud přemýšlíme o tom, jakou roli hrají pohádky v psychickém vývoji dítěte, napadne nás pravděpodobně, že jasným a názorným způsobem pomáhají dítěti orientovat se ve světě a lidské společnosti, na konkrétních případech ukazují následky určitého jednání, jemně a nenásilně vštěpují etické zásady a navíc k tomu všemu nepotřebují k tomu žádné pro děti nesrozumitelné abstraktní výrazy. Folklorní pohádky ale nejsou pouze jakýmsi poutavým mravoučným příběhem, o čemž svědčí především jejich mnohasetletá oblíbenost, zatímco mnoho vyprávěnek s poučením vzniklo a zase zaniklo. Přestože neustále vznikají další a další pohádky a příběhy pro děti, existuje v každém sociokulturním prostředí určité stabilní množství tradovaných příběhů.

Bruno Bettelheim neutuchající oblíbenost pohádek ve své knize *Za tajemstvím pohádek* vysvětluje takto: „Staletími (ne-li tisíciletími) převyprávování pohádky nabývaly stále větší vytříbenosti, až nabyly schopnosti sdělovat zároveň zjevné i skryté významy, a promlouvat tak ke všem rovinám lidské osobnosti současně a navazovat spojení způsobem, který oslovuje nevzdělanou mysl dítěte stejně jako náročného dospělého. Podle psychoanalytického modelu lidské osobnosti obsahují pohádky důležitá sdělení pro vědomou, předvědomou a nevědomou mysl, ať funguje v daném okamžiku na kterékoli úrovni. Tím, že pojednávají o všeobecných lidských problémech a zejména těch, které zaměstnávají dětskou mysl, obracejí se k pučícímu Já, podněcují jeho rozvoj, a přitom ulevují předvědomým a nevědomým tlakům. Děj příběhu dodává těmto pudovým tlakům

přesvědčivou důvěryhodnost a podobu a současně ukazuje, jak je uspokojit v souladu s požadavky Já a Nadjá.“¹

Psychoanalytické pozorování kulturních výtvorů přináší poznání o vývoji lidské psychiky: „Srovnání shodných vyjadřovacích prostředků snů, mýtů, zvyků, umění poukazuje na určité obecně lidské dispozice k typickému vyjádření poznatků o vývoji osobnosti, vztazích vědomého a nevědomého apod.“²

Často se stává, že v pohádkách z různých konců světa nalézáme podobná témata. Je to tedy téměř ustálené množství různě variujících příběhů, které se zabývají stále aktuálními problémy, i když jsou zahaleny v různém hávu podle kulturních odlišností a zvyklostí. Jde především o přežití slabých a ohrožených, o rovnováhu a vyváženost mezi ženským a mužským principem, o životní rytmus – opouštění a také zmocňování se něčeho, narození a smrt, o vývoj a jednotlivé jeho etapy. V symbolech pohádek se zrcadí stále aktuální lidské problémy, které, ač jsou mnohdy závažné, jsou řešitelné a přinášejí tak posluchači naději. Současně aktivizují jeho fantazii, nechávají jej prožít příběh ve své fantazii a také probudit některé nové stránky. Přestože některé pohádky mají podobnou strukturu jako mýty, je třeba tyto pojmy rozlišovat, protože jejich funkce byla vždy jiná. „U mýtů, pověstí nebo jiného složitého mytologického materiálu je základní vzorec lidské psyché skryt pod množstvím kulturního materiálu. V pohádkách je však takového specifického vědomého kulturního materiálu mnohem méně, a proto se v nich základní vzorce psyché zračí daleko jasněji.“³

---

¹ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 9 – 10.

² ŠIROKÝ, H.: *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2001, s. 303.

³ VON FRANZ, M.-L.: *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 1998, s. 22-23.

Psychoanalýza a analytická psychologie

Výzkum pohádek velkou měrou ovlivnil Sigmund Freud, zakladatel psychoanalýzy. Ten upozornil na jejich symbolický význam a na podobnost snové a pohádkové obraznosti a nelogičnosti. Sny mají velmi podobnou strukturu jako pohádky a mýty a oboje vždy poutalo pozornost psychoanalytiků. V roce 1910 si Herbert Silberer ve své studii *Fantazie a mýtus* všímá, že motivy a postavy v pohádkách mohou být nevědomými projekcemi duševních dějů. „...Všechny tyto psychické procesy... všechno blaho a utrpení (z působnosti) psychických mocností, všechny pletky a šprýmy, boje a násilnosti, vítězství a porážky, triumfy a pokoření našly svůj výraz v symbolech funkcionální kategorie mýtů a pohádek“⁴

Pohádky byly vždy zásadním tématem pro autory hlubinně psychologických směrů – tedy psychoanalýzy a analytické psychologie. Snad všichni se shodují na tom, že v pohádkách jsou symbolicky zobrazena základní témata a problémy lidského života – intrapsychický vývoj, vztahy k okolí i sobě samému, psychické procesy, různí se však v názorech na konkrétní motivy a témata.

V první řadě pokládám za nutné seznámit se základními pojmy psychoanalytického modelu lidské osobnosti, které budu používat v celé práci. Přitom jsem si plně vědoma toho, že psychoanalýza je velmi diskutovanou a komplikovanou teorií, o které již bylo napsáno mnoho, a proto chci pouze přehledově objasnit základní pojmy důležité pro tuto práci. Rozhodně si nedělám nárok na úplnost, jde mi pouze o ozřejmení pojmového aparátu. Proto jsem se rozhodla zběžně popsat Freudovu psychoanalýzu a Jungovu analytickou psychologii, ze kterých později vycházejí další autoři.

Počátky psychoanalýzy můžeme nalézt v práci Sigmunda Freuda *Ätiologie der Neurosen*, vydané roku 1896. Pojem psychoanalýza zahrnuje několik různých oblastí. V první řadě jde o teorii, která se věnuje uspořádání a dynamice osobnosti, především souvislostem mezi vědomými a nevědomými procesy. S tímto souvisí také teorie o vývoji osobnosti, především o libidem motivovaném jednání. Analytické zkoumání vyšetřuje příčiny neuróz a psychických poruch pomocí konfliktů mezi vědomím a nevědomím

---

⁴ SILBERER, Herbert in ŠIROKÝ, H.: *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2001, s. 284.

a také sleduje jejich etiologii v raných stádiích lidského vývoje. Psychoanalýza je také dodnes používanou terapeutickou metodou.⁵

Libido je Freudův vlastní pojem označující psychickou energii, která je sexuální povahy a která oživuje všechny funkce osobnosti. S tímto pojmem se setkáme také u Junga, který jej ale chápe v širším slova smyslu, jako duševní energii obecně, bez sexuálních konotací.⁶

Ve Freudově topografickém modelu lidské psychiky předloženém v publikaci *Výklad snů* existují tři vrstvy psychiky. Nevědomí, které obsahuje pudová přání a řídí se principem slasti, předvědomí, jehož úkolem je vlastně cenzurovat nevědomé pudové síly a dát jim takovou podobu, která by byla přijatelná pro vědomí, které je vlastně špičkou ledovce čnící nad hladinou. Vědomí se stejně jako předvědomí řídí principem reality.

V knize *Ego a id* Freud nastiňuje strukturální model lidské psychiky. Pojem id je téměř totožný s pojmem předvědomí, během vývoje dítěte a působením společnosti se z id vyčleňuje ego, které se vypořádává s napětím mezi id a požadavky okolí. Superego se vyvíjí na základě zvnitřňování pravidel, předkládaných rodiči a autoritami, jeho obsahem je svědomí a ideály.

Freud při formulování své teorie vycházel z několika zásadních (ale také dobově podmíněných) předpokladů. Předpokládal existenci mentálního aparátu, který funguje obdobně jako somatické systémy a má své vlastní funkční zákonitosti. Proto každý duševní fenomén je nějak psychicky determinován, i když tuto podmíněnost si jedinec často neuvědomuje, protože velká část lidské psychiky funguje neuvědoměle. Podle Freuda je psychická energie konstantní, jejím zdrojem jsou pudy.

Po názorovém rozchodu s Freudem Carl Gustav Jung vypracoval vlastní pojetí osobnosti, které nazval analytická psychologie. Pracoval také s pojmem nevědomí, ale na rozdíl od Freuda v něm viděl inteligentní a tvůrčí východisko pro spojení jedince a celého

---

⁵ MÜLLER, L., MÜLLER, A.: *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006, s. 304.

⁶ DRAPELA, V. J.: *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál: 1997, s. 20.

univerza. Rozdělil nevědomí na dvě složky: nevědomí osobní – obsahující potlačené složky mysli (podobné jako Freudovo předvědomí), komplexy a archetyp Stínu (animální, smyslová stránka jedince), a nevědomí kolektivní – obsahující především archetypy.⁷

Jung odlišuje pojmy Ego a Já. „Ego jakožto vědomá mysl je odpovědné za trvalou identitu osoby a za její chování – uvažování, cítění, rozhodování a cílesměrné snažení. (...) Já podporuje vyváženou syntézu vědomých a nevědomých procesů a usnadňuje spojení psyché s vnějšími silami růstu – s božským principem a přírodou: „Je to symbol, jenž spojuje protiklady; prostředník, který dává uzdravení a který je tím, kdo vytváří celistvost.“⁸

Jung operuje s pojmem osobní povolání, jenž podle něj není výsadou několika výjimečných bytostí, ale naopak je výzvou pro každého člověka, protože každý je jedinečnou osobností a není nutné, aby byl bez jakékoli tvůrčí invence a představivosti pohlcen společenskou mašinérií. Toto by si měl člověk uvědomovat během svého života. Jung přesně nevymezuje stádia duševního vývoje, pouze po třicátém a brzo po čtyřicátém roce vidí zásadní obrat od ega k já.

Dosud užívanou je také Jungova typologie podle zaměření jedince na svůj vnitřní nebo na okolní svět – introverze a extroverze. Dále Jung rozlišuje typ osobnosti podle poměru čtyř mohutností, kterými jsou myšlení, cítění, smyslové vnímání a intuice.

Přesouvání energie do různých subsystémů je podle Junga možné a děje se třemi způsoby. Je to sublimace, podobně jako u Freuda, energie je přesunuta do společensky přijatelné aktivity. Dalším pojmem je vytěsnění, se kterým se také setkáváme už u Freuda, Jungovo pojetí je však širší, protože vytěsňovat lze nejen pudové, ale jakékoli myšlenky a přání. Posledním způsobem přesouvání energie je symbolizace – převod do určitého typu rituálu, kterým je vybíjen pud.⁹

---

⁷ PLHÁKOVÁ, A.: *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006, s. 170 – 174, 191 – 195.

⁸ DRAPELA, J. V.: *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1997, s. 36 – 37.

⁹ Tamtéž, s. 37 – 38.

Archetypy

Zcela zásadním pojmem pro psychoanalytickou interpretaci pohádek je Jungův archetyp. Právě pochopení zobrazovaných archetypů může být také smyslem interpretace pohádek. Samozřejmě nemůžeme počítat s existencí jediného správného výkladu, naopak další výklady znamenají užitek a především usmíření nevědomí a vědomí konkrétního člověka. Je to způsob nahlížení na příběh, poučené a zároveň kreativní čtení.

„A. dnes mohou být definovány jako genericky zakotvené, evolučně získané univerzální pohotovostní a reakční systémy lidského organismu. (...) A. jsou nenázorné, pouze formální, obsahově nestanovené dispozice, možnosti a potenciály prožívání a chování, které jsou vlastní podstatě člověka, jeho vrstevníkům a prostředí. Jung srovnává a. s osovou soustavou krystalu, která určitým způsobem předurčuje tvoření krystalu v matečném roztoku, aniž by měla sama hmotnou existenci.“¹⁰

Některé archetypy se staly samostatnými. Jsou jimi PERSONA, archetyp, který slouží k uchování individuality jedince i při podvolování se společenským požadavkům, zvykům a hodnotám. ANIMUS a ANIMA jsou vlastně dvě možnosti realizace jednoho archetypu. Animus umožňuje a pomáhá ženám rozumět a ocenit mužnost a současně se mužsky chovat, stejnou, ale zrcadlově obrácenou funkci hraje anima pro muže. Pokud se funkce tohoto archetypu obrátí navenek, i když by měla směřovat dovnitř, může dojít ke ztrátě ženskosti nebo mužnosti, Jung takto vlastně psychologicky vysvětluje vznik bisexuality. STÍN je archetypem představujícím animální stránku v člověku. Každá lidská bytost, podle Junga ve své podstatě zvířecí, musí přijmout stín jako součást sebe samé a naučit se s ním pracovat. Dalo by se říci, že stín je obdobou Freudova pudového já. Posledním samostatným archetypem je BYTOSTNÉ JÁ (Das Selbst). Jde o prostředníka a usměřovače vědomých a nevědomých procesů, vytváří a uchovává rovnováhu v životě. Jung je označoval jako: „(...) symbol, jenž spojuje protiklady; prostředník, který dává uzdravení a který je tím, kdo vytváří celistvost. (...) nadřazeno vědomému ego. Zahrnuje

---

¹⁰ MÜLLER, L., MÜLLER, A.: *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006, s. 29.

nejen vědomou, ale i nevědomou psyché, a proto můžeme říci, že je osobností, jíž také jsme“¹¹

Archetypy ovšem nejsou pouhým intelektuálním konceptem. Vědecký přístup může způsobit tendenci vyloučit citový faktor, což ale znamená, že archetypové obrazy v příbězích, ztrácejí pro individuum smysl. Marie-Louise von Franz poukazuje na tendence akademického vzdělání vylučovat emoční složku poznání. „Ve svých *Vzpomínkách* poukazuje Jung na to, že intelektuálním typům hrozí velké pokušení, protože přehlížejí emocionální a citový faktor, který je s archetypovým obrazem vždy spjat. Archetypový obraz není jen myšlenkový vzorec (jako myšlenkový vzorec je spojen se všemi ostatními myšlenkovými vzorci), je také emocionální zkušeností – emocionální zkušeností jedince. Pouze když má pro člověka emocionální a citovou hodnotu, je archetypový obraz živý a plný významu. Jak řekl Jung, můžete sesbírat všechny velké matky na světě, všechny svaté a všechno ostatní, ale to vše neznámá absolutně nic, pokud vynecháte citovou zkušenost jedince.“¹²

Pro analytickou interpretaci pohádek je tedy třeba nasadit celou bytost, nelze vynechat emotivní složku, ale stejně tak není zcela prospěšné používat pouze rozum. Paní von Franz rozlišuje čtyři funkce vědomí, které je možné použít při interpretaci pohádek. Pokud člověk především přemýšlí, bude sledovat strukturu a způsob, jakým jsou jednotlivé motivy spojeny. Citový člověk je složí do hodnotového žebříčku, vnímavý (percepční) typ bude význam symbolů rozšiřovat a zesilovat, intuitivní lidé uvidí příběh v jeho celistvosti, jeho poselství nijak nerozštěpené. Ideální samozřejmě je interpretovat příběhy za pomoci všech funkcí vědomí.

Pohádky můžeme označit jako zhmotnění kolektivního nevědomí, svědčí o tom témata a motivy, které se v nich neustále vyskytují. Je běžné, že se objeví mnoho variant jednoho příběhu, přesto však hlavní symboly a zápletky zůstávají stejné. Podle analytické psychologie vyplývá tato stálost právě z archetypového založení pohádek. Přestože se v průběhu času změnil způsob lidského života, prožívání člověka, jeho problémy a strachy, zůstávají stejné jako ty, které jsou symbolicky vyjádřeny v pohádkách. Velmi důležitý je

---

¹¹ JUNG, Carl Gustav (1969 a 1966) in DRAPELA, J. Victor: *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 2008, s. 37.

¹² VON FRANZ, M.-L.: *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 1998. s. 18.

pozitivní náboj pohádek – předávají nejen naději, ale i určitou šablonu, která vede k představě úspěšného vyřešení vlastní situace.¹³

---

¹³ MÜLLER, L., MÜLLER, A.: *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006, s. 269.

Psychoanalytický výklad a Proppova strukturální analýza pohádek

Jung sám sebe prohlašoval za empirického vědce, který své závěry podkládal analýzou a komparací. Právě tato systematickosti v pozorování, snaha objektivitu, je vlastní také strukturální literární vědě. Ruský formalista Vladimir Jakovlevič Propp ve 20. letech ve své knize Morfologie pohádky odhalil, že přestože se jednající postavy v kouzelných pohádkách v mnohém liší, ať už jde o podobu, atributy apod., jejich jednání – funkce se opakují ve všech těchto příbězích.

Přestože účel Proppova zkoumání byl jiný, pravidelnosti, které vysledoval, opakující se struktury, prvky a funkce, jsou pro psychoanalytickou interpretaci pohádek silným podnětem. „Pohádkové příběhy, jako produkty fantazie, mají blízko k nevědomí a jeho procesům. Svoji typickou strukturou pohádky vykreslují způsoby fungování psýché i její cíle. Z pohledu analytické psychologie popisují pohádky individuální proces v celé jeho komplexnosti jako intrapsychický střet dvou domén, vědomí a nevědomí. Cílem analýzy pohádek pak je odhalení archetypických vzorců v pohádce a pochopení, jak se uplatňují v celku individuálního procesu.¹⁴

V morfologii pohádky vyslovil Propp čtyři předpoklady týkající se kouzelné pohádky: 1. stabilními a neměnnými prvky v pohádkách jsou funkce, 2. Počet funkcí je omezený, 3. pořadí funkcí je zpravidla shodné, 4. co se struktury týče jsou všechny kouzelné pohádky pohádkami jednoho typu. Propp se věnoval struktuře pohádek, jejím vnitřním vztahům a souvislostem, částem a jejich vztahem k celku. Funkci, opakující se projev činnosti, definoval následovně: „Pod pojmem funkce rozumíme akci jednající osoby, vymezenou z hlediska jejího významu pro rozvíjení děje.“¹⁵ Propp v kouzelných pohádkách rozeznává 31 těchto funkcí, které tvoří určitou opakující se strukturu, není však nutné, aby se v každé pohádce projeví všechny. Pro ilustraci uvedu několik příkladů: v první části pohádky – *přípravné části* se typicky objevují funkce jako *odchod z domova, zákaz, porušení zákazu, vystoupení škůdce nebo protivníka* apod., později jsou to například *provedení úkolu, boj se škůdce nebo nepřitelem*. Vývoj a dynamika pohádkových příběhů je rozvíjena postupně a také předvídatelně právě těmito akcemi.

¹⁴ McCURDY, Jole Capiello in *Příběhy duše 1*, Brno: Emitoss, 2006, s. 10.

¹⁵ PROPP, Vladimir Jakovlevič in *Příběhy duše 1*, Brno: Emitoss, 2006, s. 12.

Mimo tuto dějovou složku Propp definoval také typické postavy, které rozdělil podle jejich funkcí v příběhu. Jsou jimi: *škůdce, dárce, pomocník, hledaná osoba, odesílatel, hrdina, nepravý hrdina*. Vidíme tedy, že toto dělení se nezakládá na individu, které může být jakékoli (často jím ani není člověk). Pro postavy kouzelných pohádek je tedy typické, že nesou určitou jasně vymezenou funkci. Opět platí, že se nemusí objevit všechny postavy.

Vladimír Jakoblevič Propp zkoumal strukturu pohádek, její zákonitosti, její provedení – sledoval vnější projevy. Jeho práce není interpretační, sleduje strukturu. Jeho analýza je tedy pravým opakem archetypické analýzy Jungovy, který sledoval vnitřní procesy lidské psýché. „Pokud pohádka obsahuje všechny funkce popsané Proppem, můžeme říci, že je symbolickým vyjádřením procesu vývoje, proměny, zlepšení a obohacení výchozí situace. Ke stejnému závěru dojdeme díky jungiánské analýze pohádky. Proces individuace, coby analogie pohádky, začíná strádáním a neurotickou dekonpenzací, jeho výsledkem je obnova, ale též progresivní rozšíření osobnosti. Z těchto důvodů Jung pojímal symptomy a neurózu jako potenciálně pozitivní předpoklady, jelikož právě díky nim může být nastartován celý proces individuace. Pouť začíná v depresi a bolesti, a jakmile se člověk vydá na cestu, směřuje nejen zpět k vytěsněnému stínu, ale též kupředu – cesta ho vede k odhalení neznámých a ještě z vlastní zkušenosti nepoznaných možností ukrytých v nevědomí. Takový je šťastný konec pohádky.“¹⁶

---

¹⁶McCURDY, Jole Capiello in *Příběhy duše I*, Brno: Emitoss, 2006, s. 22.

Metoda psychoanalytické interpretace

Metoda výkladu pohádek se v mnohém podobá výkladu snů a mýtů. Základem je AMPLIFIKACE – rozšíření významu určitého obrazu a zasazení do určitých kontextů. Přitom je možné využít poznatky etnologie, sociologie, mytologie apod., důležité je zpřesnění obrazu a co největší množství řízených asociací a souvislostí. Obraz archetypu se takto vyjasňuje. Jungiánská analýza dle Davida Zbírala „Postupuje v jistém smyslu opačným směrem než freudovská reduktivní analýza; ptá se spíše na *účel* než na *příčinu* a snaží se konkrétní symbol začlenit do 'nejobecnějších dimenzí lidské problematiky'“ a vyjasnit ho v co nejširších souvislostech.“¹⁷ Paní von Franz postupuje v podstatě stejně, od prvního amplifikovaného symbolu k dalším, poté je podle ní třeba přejít k převodu výsledků do psychologického jazyka.

Psychoanalytickou analýzu ovšem nemůžeme redukovat na pouhé spojování podobných motivů. Stejně tak je důležité přihlídnutí ke kontextu díla – např. jak se ten který text lidové slovesnosti dostal do českého prostředí, jaká je jeho funkce, důležitá je i literární analýza díla. Při každé interpretaci také hraje roli cit, což je do jisté míry omezující faktor, na druhou stranu je ovšem neodmyslitelný pokud nechceme, aby se analýza stala pouhým rozumovým konstruktem.

---

¹⁷ ZBÍRAL, D.: *Slabost a síla jungovského výkladu náboženství*. [online]. [cit. 2010-03-30] Dostupné z: <<http://www.david-zbiral.cz/Psychinterpr.htm>>

Folklorní pohádka jako literární žánr

Pokud se chceme zabývat psychoanalytickou interpretací pohádky je nutné nejprve vymezit, co pohádka je. V množství literatury pro děti je totiž třeba rozlišovat, i když mnohdy jsou hranice jednotlivých žánrů neostré. Předmětem mého přemýšlení je pohádka lidová, což je:

„Zábavný, zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem.“¹⁸

Tato stručná definice nám může dobře posloužit jako základ pro další výklad o pohádkách. V českém prostředí se výraz pohádka jak jej chápeme dnes ustálil až obrozenecké době, dříve se používala pojmenování jako báchorka, povídka, bajka. Lidová pohádka byla původně určena dospělým posluchačům, často vychází z iniciačních obřadů a rodových mýtů (také proto můžeme pokládat pohádky za velmi jasné zobrazení archetypů), největší část z nich tvoří pohádky kouzelné.

Pohádku můžeme od jiných útvarů lidové slovesnosti odlišit podle několika rysů. Základní formou je orálnost – živé vyprávění posluchačům, při kterém se často využívá stereotypních formulí a magických čísel. Čas a prostor pohádky jsou univerzální (kdysi, někdy, kdesi), svět ve kterém se příběhy odehrávají je čarovný, neplatí v něm přírodní zákony, má svůj vlastní řád. Tímto vším pohádkový příběh přiznává, že není skutečný. Vyprávění je často kontaktní (dětem vyhovuje, pokud vypravěč příběh prožívá a hraje), jsou vypouštěny nedůležité a neepické úseky děje, motivy se často opakují a děj je retardován (různými překážkami, které musí hrdina zdolávat), časté jsou gradující variace (např. téhož úkolu). Výrazným pohádkovým motivem jsou kouzelné předměty.

Pro pohádky jsou typické velmi specifické postavy. Často se jedná o nadpřirozené existence nebo antropomorfizovaná zvířata, věci, přírodní jevy apod. (Tato antropomorfizace zcela odpovídá dětskému chápání světa). Vykreslení psychologie postav není rovnovážné, ale jejich rozložení je v zásadě v rámci protikladu dobro x zlo, např.

---

¹⁸ MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 472.

typické postavy škůdců a pomocníků. Zásadním rysem pohádek je samozřejmě jejich pozitivní vyznění, vítězství dobra nad zlem.¹⁹

V této práci se hodlám věnovat folklórním pohádkám, na které především se vztahuje výše uvedená charakteristika literárního žánru. Před dalším výkladem si však musíme uvědomit, že přijetí lidové pohádky nebylo v minulosti (nejen české) odbornou veřejností vždy bezvýhradně kladné. V historii můžeme sledovat několik fází polemik o pohádce, jako příklad nám může posloužit studie Jaroslava Freye *Boj o pohádku*²⁰, která vyšla ve 40. letech 20. století. J. Frey vyčítá lidové pohádce její nemravnost, protože pohádkový hrdina je podle něj nejčastěji nějak vadný – hloupý, povrchní, s negativním vztahem k práci – není to ideál člověka, který by byl dítěti vzorem. Stejně tak Frey zpochybňuje výchovnost dobrých konců pohádek, kterými jsou buď bohaté sňatky nebo vyložené nepravdy, neboť pravda a spravedlnost v reálném světě vždy nevíteží. Dále vyčítá pohádkám jejich frivolnost, brutálnost, pokřivené vztahy k macechám, málo kladných příkladů, mimo vztahu ke zvířatům, který je téměř vždy dobrý. Ztotožnění se s hrdiny pohádek může být podle něj pro dítě až nebezpečné, vede k chybnému pohledu na reálný svět (může například způsobit strach z procházek do lesa, případně deformuje vnímání reality a přehnaně podněcuje fantazii).

Tyto argumenty samozřejmě vzbudily vzrušenou diskusi, kterou se ale dále zabývat nebudeme. Podstatné pro nás je, že přijetí pohádek v minulosti nebylo vždy nekomplikované. Frey narazil na určité znaky v lidových pohádkách, které mohou být, a v minulosti opravdu byly, vnímány jako problematické. Právě psychoanalytické interpretace nám mohou pomoci vysvětlit jejich pravý význam a vliv na dětskou psychiku.

---

¹⁹ Tamtéž, s. 472 – 473.

²⁰ FREY, J. *Boj o pohádku*. Praha: Nakladatelství život a práce, 1942.

Pohádky a vývoj dítěte

Jak jsem se již výše zmínila, pohádky hrají důležitou roli v procesu socializace dítěte. Pomáhají nejen pomáhat orientovat se v nesrozumitelném světě dospělých, ale i v nesrozumitelném světě vlastního nitra. Mimo to svojí formou – ústním vyprávěním – podporují jeho fantazii a rozvoj inteligence. Důležitým faktorem je jistě i to, že jsou zábavné, při vyprávění si děti užijí spoustu legrace.

Pohádky dětem pomáhají strukturovat svět, kterému nerozumí. Děti totiž přemýšlí jinak než dospělí lidé, proto potřebují pro ně chaotický svět dospělých uspořádat a srozumitelným způsobem vyložit. Pohádky hrají nezastupitelnou roli v psychickém vývoji dítěte, protože jej nechávají příběhy prožívat. Stejně tak je důležitý samotný akt vyprávění, a to nejen proto, že při komunikačním kontaktu vzniká pocit důvěry a oboustranného porozumění, vyprávění totiž také (bez použití moderních technologií – tedy bez počítače, televize, rádia) vyvolává dosud skryté imaginativní obrazy. V pohádkách jsou řešeny problémy, které přesně odpovídají starostem a potřebám dětí. Jsou to témata v čase neměnná, související s psychickým vývojem člověka, např. vztah k rodičům a sourozencům, ale také úzkost ze samoty, zvládnutí mezilidských vztahů, potřeba lásky a uznání. Rodiče by si při vyprávění měli uvědomovat, že pohádky souzní s dětskou psychikou a pomáhají mu řešit vlastní strachy a není proto vhodné snažit se vyprávění idealizovat. Děti nežijí v ideálním světě plném pozitiv, naopak silně prožívají své úzkosti a rozpory ve svém nitru.

V pohádkách je vše jasně axiologicky rozděleno, víme přesně, co je dobro a co je zlo. Příběh pohádky je jasný, nemá žádné vedlejší vyprávěcí linie, svět je jednoduše strukturován. Co se obsahu týče, uvědomme si, že děti se ve svém životě musí potýkat se smrtí a strachem z ní, stejně jako se strachem z opuštění a samoty, s oidipovským komplexem atd. Pohádky však mají ve většině případů pozitivní vyznění, dobro vítězí, i když to často není jednoduché a k vítězství vede spletitá cesta. To, že dobro v příběhu zvítězí není samozřejmostí, naopak, hlavní hrdiny to často stojí mnoho úsilí, které je ale posléze odměněno. Děti se s příběhem ztotožňují a zároveň tak dochází k procesu interiorizace pravidel, která jsou jim vštěpována rodiči a autoritami a která často

korespondují se zásadami v pohádkách. Nutno dodat, že mnoho pravidel stojí přímo v protikladu k dětským tužbám.

K tomu, aby pohádka měla na dítě opravdový dopad je nutné, aby se s ní mohlo ztotožnit. Michal Černoušek v knize *Děti a svět pohádek* o tomto říká: „Volbu postav – identifikačních vzorů v pohádkách - dítě neprovádí na základě rozpoznání zla a dobra, ani na základě sympatií nebo antipatií. Malé dítě totiž ani pořádně neví, co je dobro a co je zlo. Děti se ztotožňují s kladnými hrdiny, protože ony pohádkové postavy jsou jednoduché, přímočaré, nekomplikované. S pohádkovým dobrem se dítě neztotožňuje díky tomu, že by rozpoznalo příslušné ctnosti, ale protože situace hrdiny a jeho pohádkové dobrodružství dětské duši vzbuzuje hlubokou ozvěnu. Dítě se neptá 'Chci být dobré?', ale 'Komu se chci podobat?'. Dětská mysl se do pozitivní pohádkové postavy jednoduše promítně. A v této projekci spočívá nakonec i identifikace. Jsou-li hrdinové a hrdinky v pohádkách dobří, chce být dobré i dítě.“²¹

Už protože zlé postavy v pohádkách většinou končí špatně, dítě se s nimi neidentifikuje. Zlo se prostě nevyplácí. Folklórním pohádkám byla často vytýkána jejich brutálnost, násilné prvky, které prý mohou negativně ovlivňovat utvářející se osobnost nebo dítě přímo traumatizovat. Uvědomme si ale, že úzkosti a strachy patří k lidskému životu a v pohádkách mají své pevné místo. Vždyť určitá míra strachu (samozřejmě u každého člověka jiná) posiluje u dětí a také u dospělých jejich já. Prožitek ohrožení totiž následuje uvědomění si vlastní síly, proto je někdy také součástí vyhledávaných zábav. Absence nebezpečí, sterilní bezproblémové prostředí se může stát cestou k pocitům životní prázdnoty, nudy a otrávené bezvýchodnosti. „Tendenci odstranit z výchovy dítěte vše, co by je mohlo 'traumatizovat', lze považovat přímo za výchovně škodlivou. Nejde ovšem o obhajobu opravdových traumat, ale zvyků, pohádek a obyčejů i jisté dávky přisnosti, která seznamuje dítě s negativem života. Při snaze o vymýcení tradičních pohádek asi pedagogům – moralistům ušla rozkoš, kterou zdravé dítě pociťuje při vyprávění pohádek o požírajícím vlkovi, zlé ježibabě, jejichž opakování neúnavně vyžaduje.“²²

---

²¹ ČERNOŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, s. 21.

²² ŠIROKÝ, H.: *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2001, s. 474.

Všimněme si, že většina pohádek je velmi nekonkrétní, co se týče časoprostoru, kde se odehrávají, vždyť většina z nich začíná slovy: „bylo nebylo za devatero horami a devatero řekami...“. Bruno Bettelheim to vysvětluje: „Úmyslně nejasné začátky pohádek tak dávají symbolicky na vědomí, že opouštíme svět bezprostřední všednosti. (...) Brzy pak dojde na události, kde normální logika a příčinné souvislosti neplatí, stejně jako v našich nevědomých procesech, v nichž se odehrávají ty nejstarší a opravdu ojedinělé a překvapující události. Obsah nevědomí je zároveň nejskrytější i nejznámější, nejtemnější i nepřesvědčivější a vzniká v něm nejpalčivější úzkost stejně jako největší naděje. Není svazováno přesně stanoveným časem nebo místem ani logickým sledem událostí, jak určuje náš rozum. Aniž bychom si toho všimli, vrací nás nevědomí zpátky k nejstarší době našeho života. Zvláštní, pradávna, velmi vzdálená a zároveň velice důvěrně známá dějiště, o nichž se v pohádce mluví, podněcují cestu do nitra myslí, do království nevědění a nevědomí.“²³

Cesta do vlastního nitra, na kterou se dítě vydává při poslechu pohádky, je pro něj zásadní zkušeností. Jeho vlastní trápení a obavy pohádky jasně symbolicky zobrazují, vždyť většina pohádek se zabývá problémy, které byly a jsou aktuální – vztahy mezi sourozenci, vztahy rodičů a dětí, problém pokušení, postoj k ostatním lidem a ke zvířatům, mateřství, smrt. Dítěti jsou představovány zkušenosti, které bude potřebovat ke svému vývoji a zároveň mu pomáhají poznat sebe sama, svou identitu. Právě poznání vnitřních pochodů jednotlivce na základě pohádky, nalezení řešení svého vlastního problému na základě zjevně nereálného příběhu, který ale vypovídá o dějích v lidské duši, je dle mého tím nejzásadnějším přínosem pohádek jak pro děti, tak pro dospělé.

Podobně jako při hře děti při poslechu pohádky její děj prožívají, jejich vnitřním prožitkům se dostává vnější podoby. „Vyznat se v různých stránkách vnější zkušenosti je pro ně velmi obtížný úkol, a když se mu vnější zkušenost zaplete s vnitřní, je zhora nemožné, aby si vědělo rady bez pomoci. Dítě není dosud schopno samo nalézat v niterných procesech řád a smysl. Pohádky mu nabízejí postavy, kterým může připisovat to, co se odehrává v jeho nitru, a to kontrolovatelným způsobem.“²⁴

Asi každému je jasné, že příběhy mají moc přitáhnout posluchače, zaujmout ho a také jimi lze ovlivňovat duševní stav druhého člověka. Současně dochází k emoční reakci

---

²³ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 63 – 64.

²⁴ Tamtéž, s. 67.

na příběhy, které se však odehrávají ve fiktivní realitě, což je neocenitelné pro získávání zkušeností a formování vlastního ega. Bruno Bettelheim ve své knize odporuje tendencím k explicitnímu vysvětlování pohádek dětem. Přestože dokážeme interpretovat pohádky a vykládat jejich symboly, tyto znalosti slouží nám a ne dětským posluchačům. Kouzlo pohádek totiž spočívá především v jejich schopnosti promlouvat nejen k vědomí posluchače, ale i k podvědomí a tak sdělovat právě tolik, kolik je mu třeba.

2. část – Červená Karkulka

V této druhé části práce opustím obecné teoretické otázky a budu se věnovat konkrétní pohádce – Červené Karkulce a symbolům v ní obsaženým. Psychoanalytické interpretace různých autorů nám mohou ukázat rozličné směry, kterými se ve výkladu pohádky můžeme vydat.

Červená Karkulka v českém prostředí

Pohádka o Červené Karkulce se zřejmě ústně traduje už od 14. století a má mnoho různých variet. Do češtiny byla Františkem Hrubínem přeložena galská varianta pocházející ze 17. století. Tato verze je zřejmě prvním písemným zachycením příběhu a je součástí sbírky *Pohádky matky husy*. Příběh zapsal a zřejmě i upravil Charles Perrault. Bylo pro něj zřejmě nejdůležitější, aby dobro bylo odměněno a zlo potrestáno a především kladl důraz na jasné morální poselství. Za pohádku tedy připojuje vysvětlující mravní naučení. V jeho verzi se Karkulka vydává za babičkou s koláči a máslem. Vlk, kterého vzápětí potká, má ale strach ji sníst, protože na blízku jsou dřevorubci. Proto zjistí, kam Karkulka jde, předstihne ji, sežere babičku a lehne si do její postele. Po svém příchodu si Karkulka lehne do postele za domnělou babičkou, přestože je překvapena, jak podivně vypadá. Vlk jí odpoví na všechny otázky a vzápětí ji sežere. Tím pohádka končí, následuje však ještě naučení, že tyto zlé věci se dějí těm, které „smí oslovit kdejaký ohava“, děvčátka i slečny si mají dávat pozor na zdvořilé vlky, kteří jdou za nimi až do ložnic.

Už samotné poučení v závěru čtenáři naznačuje, že v tomto případě vlastně nejde o pohádku, spíše bychom tento příběh mohli nazvat moralitou. Karkulka se vydává na cestu, není však nijak varována, nijak se neprohřeší, pouze neví, že je nebezpečné se bavit s vlkem. Svou naivitu však zaplatí životem. Její trest je především trestem za nevědomost, ne za provinění. Dobro tedy nezvítězí, šťastný konec se nekoná, z pohádky se stala pouze účelová historka, jejíž poučení zapovídá všechny další možnosti interpretace.

„Naučení:

*Zde vidíte, co zlého potkává
děti, a zvláště krásky,
ty milé dívky hodné lásky,
když smí je oslovit kdejaký ohava,
a že nic zvláštního to není,
že slouží vlku k najedení.
Vlk, povídal jsem, vlci však
mohou býti rozmanití:
někteří, než svou kořist chytí,
jsou roztomilý bůhvíjak,
úslužní, milí, krotcí tak,
jdou za mladými slečinkami,
pozor! až do domu, až do ložnic jdou s vámi.
Ach, běda děvčátku či slečně, neví-li,
že nejhorší jsou tihle zdvořilí!“²⁵*

Druhá písemná Červené Karkulky varianta pochází z 19. století a je v českém prostředí silně rozšířena. Pochází z germánského prostředí, ze sbírky pohádek bratří Grimmů. Karkulka se po cestě k babičce setká s vlkem, který ji navede, aby natrhala kytičku, sám přiběhne k babičce první a sežere ji. Poté se převleče do jejích šatů a když přijde Karkulka, která se podivuje, jak to babička vypadá, sežere ji taky. Nacpaný vlk usne, jeho chrápání však slyší myslivec, který se rozhodne jej nezabít, ale rozstříhne mu břicho, ze kterého vyskočí babička i Karkulka. Ty vlkovi nacpou břicho kamením, které jej tíží a hned je po něm. Karkulka si umiňuje, že už nikdy nesejde z cesty, když jí to maminka zakáže. Známé jsou také varianty, kdy vlk má žízeň, proto se nakloní do studny, v té chvíli jej však převáží kamení a on spadne dovnitř a utopí se nebo se nahýbá nad necky s vodou od jitrnic, protože na ně má chuť, a utopí se v ní.

---

²⁵ PERRAULT, Ch.: *Pohádky matky husy*. Praha: Albatros, 1989, s. 81.

Vlastní interpretace Červené Karkulky

Při mém vlastním pokusu o psychoanalytickou interpretaci Červené Karkulky budu vycházet z verze bratří Grimmů, která již byla mnohokrát různým způsobem interpretována, jak uvidíme níže. (Já však z této varianty budu vycházet, protože mi ji vyprávěla moje babička, která tuto pohádku znala pravděpodobně z Erbenovy sbírky pohádek.) Žádný z těchto výkladů nemůžeme pokládat za absolutně pravdivý, stejně jako žádný z nich nemůžeme označit jako zcela lichý. Každá psychoanalytická interpretace je nutně relativní, už protože má zásadní význam právě pro toho, kdo ji vytváří. Neznamená to však, že by - ať už jakákoliv - interpretace byla zbytečná. Její význam pro individuum je klíčový; interpretace je způsob, jakým dospělý mohou nakládat s pohádkami, aby pro ně byly stále přínosem.

Na námitku, že psychoanalytická interpretace je vlastně jen převyprávění určitého pohádkového mýtu do jungiánského jazyka odpovídá paní von Franz následovně: „My však interpretujeme ze stejného důvodu, z jakého byly vyprávěny pohádky a mýty: kvůli oživujícímu účinku. Interpretace, stejně jako vyprávění pohádek a mýtů, nám totiž působí uspokojení a smiřují nás s naším vlastním nevědomým instinktivním základem. Psychologická interpretace představuje náš způsob jak vyprávět příběhy. Máme totiž stále tytéž potřeby a toužíme po obnovení, které vychází z pochopení archetypových obrazů. Víme ovšem velmi dobře, že jde jen o náš mýtus. Vysvětlujeme X pomocí Y, protože se nám zdá, že Y do toho dobře zapadá. (...) Kritérium interpretace je stále totéž: Je uspokojivá a zapadá do mého života i do života jiných lidí?“²⁶

Prostředí, ve kterém se Červená Karkulka odehrává je docela prosté a především v čase neměnné. Nejsou zde hrady ani mrakodrapy, pouze dva domečky a mezi nimi les. Dům, ve kterém bydlí Karkulka se svou maminkou a dům v lese, kde bydlí babička. Ten první je domov, symbolizuje rodinu a bezpečí, teplo rodinného krbu, hnízdo. Z tohoto bezpečného místa však hlavní hrdinka odchází do lesa plného nebezpečí, kde žijí divoká zvířata a kde je možné zabloudit, ale pokud se člověk dokáže vyhnout všem nástrahám a obstát při všech

---

²⁶ VON FRANZ, M.-L.: *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 1998, s. 36.

zkouškách, dojde zdárně ke svému cíli – v našem případě k babičce. Ve většině pohádek je les místem nástrah a také místem zkoušky. Podobně je tomu i tentokrát.

Červenou Karkulku vysílá do světa její matka, jež je představena velmi ploše. Nevíme o ní mnoho, pouze to, že svou dceru vysílá s dárkem pro svou matku přes les a dává jí radu. Červená Karkulka už není malé dítě, není také cele závislá na matce, je připravena zdolávat překážky a být samostatná. Červená barva v jejím jméně symbolizuje krev, ženskost a vášeň. Trojice ženských postav v pohádce, představuje běh života ženy - Karkulka je ikonou dětství, matka středního věku a mateřství a babička je znamením stáří. Současně absence mužské bytosti naznačuje problematický vztah k mužům. Všimněme si, že nepadne jediná zmínka o Karkulčině otci. Původní složení – 3 ženy, se však rychle mění. Matka totiž v podstatě v pohádce nevystupuje, pouze v jejím úvodu a rychle mizí. Zůstává tedy nedospělé děvče a stará nemocná žena. Také poměr mužských postav se již brzo změní.

Cesta, na kterou se Karkulka vydává je přerodem dětství v dospělost, je vykročením k samostatnosti zodpovědnosti za sebe sama. Na tuto cestu se Karkulka vydává připravena, matka jí již dala vše, co bylo v jejích silách, není tedy žádnou krutostí, že její dcera jde sama přes les, je už dost stará a je pouze její volbou, jestli se bude řídit radou, kterou dostala na cestu. Opuštěním domova vývoj člověka nekončí, přestože je Karkulka socializovaným jedincem a neřídí se pouze svými pudy, setkává se s na ni kladenými požadavky a musí se učit správně rozhodovat bez pomoci rodičů, její charakter a svědomí se stále vyvíjejí, sledujeme zde tedy především rozvoj Superega. Cesta přes les je cestou zkušeností, které člověk sbírá sám (tedy bez pomoci rodičů a blízkých), nebezpečím na ní jsou špatná rozhodnutí, jak je to v životě běžné.

Setkáním s vlkem samotné drama začíná. Karkulka, přestože je vybavena na cestu dobrou radou, neuposlechne především kvůli své naivitě. Vždyť ona vůbec neví, že mluvit s vlkem je krajně riskantní. Přestože každý musí získat své zkušenosti sám (jinak se naivity nikdy nezbaví), právě rady okolí jej můžou ochránit před nebezpečím. Když nemáme potřebné zkušenosti, nedokážeme správně odhadnout, co nám hrozí. Vlk je první maskulinní postavou, ale jak se nám jeví? Je to divoké a nebezpečné zvíře, ke všemu ještě vychytralé a lstivé. Už tyto vlastnosti signalizují, že obstát před jakýmkoliv zlem není snadné. Přestože je axiologie postav v pohádce jasná, neznamena to, že bychom mohli

zlehčovat síly jedné nebo druhé strany. Přestože je vlk zvíře, dokáže Karkulku snadno obelstít.

Vlka můžeme chápat jako ztělesnění divokého mužství, nebezpečné síly a zároveň varování pro dívky. Nemyslím si však, že by některé lidové pohádky byly přímo určeny pro dívky a jiné pro chlapce, jejich řeč promlouvá ke každému bez rozdílu pohlaví. Vlk tedy nemusí být pouze nebezpečím číhajícím na důvěřivé dívky, případně na pubertální Lolitky, ale může být také ztělesněním zla jako takového, případně pokušením vycházejícím nejen z okolí, ale i z lidského nitra. Vždyť les jako prostředí může být i lesem naší duše, kde musíme volit cestu a rozhodovat se a každé naše rozhodnutí potom dále ovlivňuje náš vnitřní život. Nechci ale ignorovat skutečnost, že vlk je první mužskou postavou v příběhu a je nebezpečný (i když tak zprvu nevypadá) a lstivý, pohádka tak varuje nebezpečím číhajícím na mladé dívky. Právě naivní dívky jsou pravděpodobně tím „ohroženým druhem“ a hrozí jim nejen psychická újma. Přestože Charles Perault po setkání Karkulky s vlkem v babiččině domečku varuje před vmlouvavými mladíky a tím své vyprávění končí, našemu příběhu ještě není konec.

Karkulka ve své naivitě prozradí vlkovi, kudy vede cesta k babičce. Pošle jej pryč, za straší a zkušenější, ale současně také slabou ženou. Zarážející možná je, že si Karkulka s vlkem beze strachu povídá. I přes matčino varování, že se nemá zastavovat a s nikým cizím se bavit. Mateřská postava vybavila dceru radou – i přes problematické vztahy se některé zkušenosti dědí právě po generové linii. Přijetí svého ženství nebo mužství, ztotožnění se se svou sexuální identitou a současně také ocenění vlastností druhého pohlaví je důležitým krokem v psychosexuálním vývoji. Karkulka se ale neřídí matčinou radou, protože neočekává žádné nebezpečí, nepovažuje za nutné být ostražitá. Lehkomyslnost je stínovou vlastností krásné a milé dívky, naivita je zobrazena jako protipól neohroženosti. Karkulka byla vybavena na cestu k dospívání, na setkání s animem, ale pouze vnějškově, vnitřně nebyla ztotožněna s radami své matky. Proto také posílá vlka za babičkou, za starou ženou – tyto ženy snad ve všech kulturách požívají veliké úcty pro svou moudrost a životní zkušenosti. Babička je však nemocná a slabá, s vlkem se vypořádat nedokáže. Problémy a překážky, jež jsou nám postaveny do cesty patří pouze nám a záleží pouze na nás, jak s nimi naložíme. Záležitosti našeho duševního vývoje a růstu však nemůžeme nikdy delegovat na někoho jiného.

Vlk babičku sežere, přestrojí se za ni a čeká na Karkulku. Zde se projevuje dobré pozorování našich předků, kteří věděli, že vlk žije a loví ve smečkách, pokud je však sám, je lstivý a chová se strategicky, podobně jako lišky. (Například dělá, že je mrtvý, dokud se k němu jeho potenciální oběť nepřiblíží.) Tato lstivost se jistě projevuje i tak, že vlk se převleče za babičku a povídá si s Karkulkou. Ta svými až svými smysly poznává, že něco není v pořádku, něco se změnilo. Zdá se, že vlkovi odpovědi Karkulku varují a současně jí říkají – měla bys lépe vidět, lépe slyšet, lépe cítit, vždyť věci nejsou takové, jaké se zdají. Metamorfóza, ke které zde dochází, je častým námětem v pohádkách i v mýtech, zde se dobrá bytost – babička - promění ve vlka – stínovou postavu.

Vlk sežere i Karkulku, kolem však jde myslivec. S touto dobrou bytostí bojující s nebezpečími skrývajícími se v lese se spojují pozitivní konotace. Všimne si chrápajícího vlka a místo toho, aby jej zabil mu rozřeže břicho a zachrání tak babičku i Karkulku. Tato scéna má několik fází – nejprve je to myslivec, který přestože má chuť vlka rovnou zabít, tak se ovládne, pomyslí totiž na babičku. Spřízněnost babičky a myslivce tkví v příslušnosti k lidskému rodu. Děti, které často prožívají strach z odloučení, tady vidí, že jsou chráněny lidským společenstvím, že mohou doufat v pomoc. Zatímco osamocené vlk žijící bez své smečky je nakonec sám obelstěn. Rozhodně není slabý, síla však také spočívá ve společenství.

Dále je to nový zrod babičky a Karkulky. Přestože je vlk pohltit, zůstaly v jeho břicho, nezemřely a po rozpárání zase vyskočily ven. Pohádka vlastně chrání děti před traumatem z porodu, vlk nosí v břicho živé bytosti, které sice pohltit (úzkost z pohlcení je podle psychoanalýzy častým problémem, se kterým se děti musí vyrovnávat), ale je při jejich osvobození nikdo nepřichází k újmě. Naopak – babička i Karkulka vyskočí vlkovi z břicha, zatímco ten nic netuše dál klidně spí.

Karkulka tedy zažívá znovuzrození, které je v podstatě velmi temnou záležitostí. Prodělává období hrůzy a smrti, není pro ni ale zničující (v Grimmovské verzi), naopak stává se zkušenější a moudřejší. Je to zrození k novému a lepšímu životu. Paradoxně je tedy tento chmurný zážitek cestou k plnějšímu pochopení, je to cesta zkušenosti, temná noc lidského srdce, která má svůj význam a nese sladké plody. Vždyť už jen zkušenost, že smutek a strach netrvají věčně přináší dětem i dospělým útěchu. Pohádka přináší naději, že deprese není bezvýznamná, že má svůj smysl, protože je to způsob růstu duše, je uskutečněním procesu individuace.

Tento paradox - smrt, která se stává novým životem, je známý z křesťanské vírouky. Uvědomme si, že prostor střední Evropy je už více jak tisíc let silně ovlivňován tímto náboženstvím. V lidové slovesnosti se blízko k sobě dostávají jak náboženské, tak pohanské a světské motivy, o čemž svědčí existence apokryfů, některých příběhů o svatých apod.. V evropských pohádkách nalézáme často odkazy na křesťanství, vystupují v nich i bytosti související s křesťanstvím. Příběh o Karkulce, která je sežrána vlkem a posléze zachráněna, aby žila lepším životem je současně příběhem o spáse. Dobrý myslivec poráží zlého vlka a duše, jež byly v moci zla, jsou zachráněny – spaseny. Paralelou k tomuto může být jak Ježíšovo ukřižování, následné zmrtvýchvstání a život věčný i souboj Dobra a Zla v lidské duši.

V poslední fázi dají Karkulka a babička vlkovi do břicha kamení. Mužské postavy jsou v této chvíli vymezeny jako protiklady: vlk symbolizuje zlý a divoký mužský element a současně pudové Id, zatímco ochranný a otcovský myslivec je jeho protipólem – Superegem. Tuto pomyslnou osu protínají ženské postavy: Karkulka, která je dítětem a babička – stará a zkušená žena. Zatímco jsou tedy mužské postavy definovány axiologicky, ženské postavy jsou definovány věkem. V situaci, kdy myslivec zvítězil nad vlkem – to znamená Superego dokázalo ovládnout a zacházet s Id, spolupracují dítě a babička na tom, jak odstranit vlka. Jinak také - z dítěte se stává dívka, která je schopna naslouchat radám velké matky, spolupracovat. Kamení převáží vlka a ten se utopí. Po už prožitém nebezpečí se zavřela hladina, je pohřbeno. Karkulka nikdy nezapomene na to, co se jí stalo, díky tomu je však dál a nic podobného už jí nehrozí.

Interpretace Červené Karkulky od pěti vybraných psychoanalytiků

Možností interpretace je mnoho. Jak jsem již naznačovala výše, nejde totiž jen o výklad symbolů, kterých je použito ve vyprávění, ale významnou roli hraje také osobnost toho, kdo pohádky vykládá, což je příčinou, proč se výklad pohádek používá v psychoanalytické i psychologické praxi. Dalším důležitým faktorem je zvolený přístup. Rozdíly mezi jednotlivými teoriemi osobnosti, jejich rozdílné zaměření, je totiž jednou z příčin toho, stejný text může pro různé autory zcela odlišný a někdy i protichůdný význam. Pro ilustraci tohoto tvrzení jsem vybrala pět známých a běžně dostupných psychoanalytických interpretací Červené Karkulky.

Bruno Bettelheim

Psychoanalytická interpretace Bruna Bettelheima v knize *Za tajemstvím pohádek* je podrobná a zohledňuje různé možné roviny výkladu. Především upozorňuje na to, že Karkulka už není docela malé dítě, ale je spíše dospívající dívkou objevující okolní svět, stádium orální závislosti má již za sebou, rozhodující a aktuální je boj mezi principem reality a principem slasti. Podle Bettelheima se v ní odehrává oidipovský konflikt, absence otce a naopak přítomnost dvou vyhraněných mužských postav, vlka a myslivce, svůdce a ochránitele, naznačuje její probouzející se sexualitu. Karkulka je však nezralá pro sexuální zážitky, nebyly by pro ni přínosem, ale právě naopak by jí mohly škodit. Proto také posílá vlka k babičce, která v pohádce znázorňuje mateřskou postavu, je to někdo, kdo by měl být schopen se s vlkem vypořádat. Dívka musí být schopna se s ní kladně ztotožnit, aby tento problém vyřešila.

Bettelheim upozorňuje, že na jiné úrovni vlk není pouze svůdce v sexuálním slova smyslu, ale znázorňuje vše zvířecí a zničující v člověku. Při setkání s ním není naivita na místě, ovšem kdyby na něm nebylo nic, co by nás lákalo, neměl by vlk svou sílu. Naopak myslivec je bytost, která s divokými zvířaty bojuje. Je to ochránitel, který bojuje s našimi vlastními divokými city a i s city ostatních lidí. Je to superego vítězí nad Id.

Vlk sežere babičku i Karkulku a v tomto okamžiku Perraultova verze pohádky končí. Absence šťastného konce tak činí z pohádky mravoučný příběh ukazující, co zlého se může dívce stát. Aby vše bylo jasnější, následuje raději poučení. Bettelheim k tomu dodává:

„Pohádka je pro dítě znehodnocena, jestliže mu někdo dopodrobna vysvětlí její význam. Perrault si počíná ještě hůře, protože o významu přesvědčuje. Všechny dobré pohádky dávají význam na mnoha rovinách a pouze dítě může vědět, který z významů je pro ně v danou chvíli důležitý. (...) Teprve dospěje-li k pochopení dříve skrytých pohádkových významů spontánně a intuitivně, má pro ně tento ojev plnohodnotný význam. Tímto objevem se totiž z příběhu, který přijímá, stává něco, co pro sebe tvoří.“²⁷

V Grimmovské verzi příběhu myslivec vlkovi rozstříhne břicho a tak zachrání babičku a Karkulku. Stejně jako ony vyklouznou živé, ani vlk neumírá následkem tohoto zásahu. Děti jsou tak ušetřeny traumatu ze zrození. Jejich možnosti pro pochopení vnitřního přerodu jsou omezené, proto tento symbol nového zrození se z břicha. Karkulka překonává temné zkušenosti a z dítěte se proměňuje v dívku. Ví už, že je třeba se ztotožnit s přáním rodičů, prožitkem zjišťuje, co je výhodnější. Je jí také už jasné, že všem nepříjemným situacím není možné se vyhnout, je však na ně už připravena.

Michal Černoušek

Pro Michala Černouška v knize *Děti a svět pohádek* je Karkulka příběhem o pokušení a lykantropii. V zásadě je jeho interpretace stejná jako Bettelheimova, i když méně komplexní. Černoušek se nesnaží postihnout více rovin, zato se však více věnuje postavě vlka. Mluví o lykantropii, tzn. přeměna člověka ve vlka. Vítězíci zvířecost nad lidskostí je pro něj určující pro význam pohádky, protože to je podle něj také historickým vysvětlením šílenství. Proto pohádku o Červené Karkulce vykládá jako příběh o dospívání a poznávání sexuality, ale i jako příhodu o setkání se s šílenstvím. Psychicky nemocní lidé bývali často vyobcováni ze středu společnosti, žili na okraji. Černoušek upozorňuje, že pedofilní jedinci nejsou problémem pouze naší současnosti, naopak se s těmito poruchami musely vyrovnávat mnohé generace. Pohádka o dospívající dívence, která jde sama lesem a setká se s nebezpečným tvorem vyzývá posluchače, aby byli opatrní a ostražití.²⁸

---

²⁷ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 165.

²⁸ ČERNOŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990.

Erich Fromm

Pro Ericha Fromma je červená sametová čepička symbolem menstruace a výstrahy, aby Karkulka nescházela z cesty a dávala pozor na košíček, který babičce jsou znamením, aby se prozatím vyvarovala sexuálního chování. Vlk, který ji svádí, ji nakonec pozře. Podle Fromma je tento kanibalský čin znázorněním sexuality a mužů, které takto vnímají ženy, jež muže nenávidí. Vlk je zesměšněn tím, že je nucen hrát si na těhotenství, ale právě za tuto opovážlivost je také zahuben. „Tato pohádka, jejíž hlavní postavy jsou ženy tří generací (myslivec v závěru je konvenční otcovskou postavou bez skutečné závažnosti), pojednává o konfliktu mezi mužem a ženou; je to příběh o triumfu žen nenavádějících muže, končící jejich vítězstvím. Je to opak mýtu o Oidipovi, kde muž z boje vychází jako vítěz.“²⁹

Angela Carterová

Zajímavým způsobem zpracovává pohádku o Červené Karkulce Angela Carterová. Ta totiž ve své původní beletristické tvorbě z pohádek vychází, dekonstruuje je a rozkládá, vytváří z nich nové příběhy, ve kterých známým pohádkovým postavám vdechuje nové významy. Sama Carterová se s jistým nadhledem označovala za feministickou spisovatelku, především proto, že v jejích textech se ženské hrdinky vymykají tradičnímu idealizovanému pojetí. V parafrázích pohádek je zřetelný silný erotický náboj, i bytosti zdánlivě nevinné jsou unášeny svými vášněmi, často až sadomasochistickými.

Carterová pohádku o Karkulce zpracovává v knize *Krvavá komnata* v povídkách *Vlkodlak* a *Mezi vlky*. Prve zmiňovaný příběh se odehrává v nehostinném severském prostředí. Dívka jdoucí lesem za babičkou se vlkovi bez problémů postaví a uřeže mu tlapu. Když dojde k nemocné babičce, která blábolí v horečce, vytáhne košíček a z ubrousku vypadne ne vlčí tlapa, kterou mu uřezala v lese, ale babiččina ruka. Lidé potom jdou a vlka proměněného v babičku zlynčují. Carterová tedy dává dívce sílu vlka porazit a také prohlédnout jeho lest. Karkulčina nevinnost jí naopak dodává sílu zcela samozřejmě podnikat správné kroky. Jde tedy o poslušnou a odvážnou dívku, která je ostražitá a silná.

V příběhu *Mezi vlky* jsou to opět lykantropní vlci, beroucí na sebe podobu mužů, kdo terorizuje především v zimě celý kraj. Když Karkulka v lese potkává mladého muže,

---

²⁹ FROMM, E.: *Mýtus, sen a rituál a jejich zapomenutý jazyk*. Praha: Aurora, 1999, s. 200.

nemá strach. „Stojí a pohybuje se v neviditelném pentagramu svého panenství. Je neporušeným vajíčkem, je zapečetěnou nádobou, má v sobě magický prostor s vstupem uzavřeným blanitou zátkou. Je uzavřenou soustavou, neumí se chvět. Má nůž a nebojí se ničeho.“³⁰ Když si dá mladík s Karkulkou závod, kdo bude dříve u její babičky, samozřejmě vyhraje a než Karkulka dorazí, sežere babičku. Dívce je jasné, že jde o život. Venku se ozývá vlčí vytí a stále se přibližuje. Karkulka však nemá strach, právě díky své sexualitě je schopna vlka zkrotit. V závěru dívka tvrdě spí ve vlčím náručí. Takto Carterová ukazuje, že Karkulka s vlkem v posteli je scéna, která nemusí vždy skončit špatně. Dívka totiž umí se svou sexualitou nakládat, a proto pro ni setkání s vlkem není zhoubou.

Jan Stern

Český esejista Jan Stern, který používá k rozboru umění, kultury, popu apod. psychoanalýzu, publikoval v Britských listech Jana Čulíka roku 2005 vlastní psychoanalytickou interpretaci pod názvem Červená Karkulka: příspěvek tiché hysterky k ateismu³¹. Karkulka je podle něj ztělesněním archetypu panny, rudá barva symbolizuje menstruační krev. Setkání s vlkem na cestě lesem – na její duchovní cestě životem nemusí podle tohoto autora značit pouze setkání s divokým mužem, i když genderový aspekt jistě není náhodný. To, že se vlk chystá Karkulku pohltnout, může symbolizovat také setkání se Stínem, s ďáblem, který ji chce pozřít. Nejde však jen o jakýsi nekonkrétní stín, je to současně i její animus, mužská část její duše. Ta bývá u dívek formována obrazem otce, není tedy divu, že se Karkulka vlka nebojí.

Podle Sterna Karkulka vlka převlečeného za babičku nepozná, protože ji nikdy neviděla. Babička je totiž Bohem, o kterém si Karkulka udělala vlastní představu, jenže na své cestě k němu udělala dvě zásadní chyby: „Za první, určila si cíl své (duchovní) cesty. Kdyby to neudělala (kdyby nepřijala kult, náboženství, ritus), vlk (ďábel) by nikdy nemohl babičku (boha) nahradit, neboť by se od Karkulky ani nedozvěděl, kde má na Karkulku čekat a za koho se vydávat. A druhá chyba vyvěrá z první: tím, že si Karkulka udělala představu o znacích, podle nichž pozná, že je v cíli, tím, že si udělala představu, co je to Bůh, mohl tyto znaky Stín použít, aby vypadal jako cíl. Poselství Červené Karkulky

---

³⁰ CARTEROVÁ, A.: *Krvavá komnata*. Praha: Argo, 1997, s. 120.

³¹ STERN, J.: *Příspěvek tiché hysterky k ateismu*. [online]. [cit. 2010-03-30] Dostupné z: <<http://www.blisty.cz/art/21376.html>>

hovoří o nejvyšší formě atheismu, u něhož končí nejvyšší duchovní zasvěcení: Jakákoli cesta, která se deklaruje jako cesta za Bohem, končí u svého vlastního Stínu, jakákoli představa o Bohu je konstrukcí masky pro ďábla, jakýkoli zaslechnutý hlas boží (babička nějak chraptí!) je hlas Ďábla. Vlk také nakonec Karkulku sežere. Tak naléhavé toto poselství je.“³²

Karkulka ale není jen poutnicí na svém osudu, má vazby v okolí, dokonce je na svou pouť vyslána matkou. Karkulka je dcera a to samotné charakterizuje problém, kterým je vztah k matce (a její matky k matce) a jejich pokroucený poměr k mužství. Myslivec je ten, kdo zná řešení, sám od sebe reaguje a s problémem si poradí. Podle Sterna je myslivec psychoanalytik. Karkulka s babičkou vyskakují z břicha, což je znamením, že nešlo o opravdovou smrt, ale o neurotický kolaps. Řešením je přenést problém na tělesnou – hmotnou rovinu.

---

³² Tamtéž.

O smyslu psychoanalytické interpretace pohádky

Po přečtení takto různých výkladů téhož textu se můžeme ptát, zda-li má interpretace nějaké meze. Nebo je při psychoanalytické interpretaci dovoleno všechno? Původní příběh o Červené Karkulce je zde dozajista základem – shodné motivy dospívání a ženskosti, maskulinita a divokost, jejichž symbolem je vlk, sexuální styk a těhotenství nalezneme ve všech variantách příběhu. Dokonce poučení Charlese Perraulta (i když by se dalo říci z nedokončeného příběhu) je vlastně svým způsobem také výkladem příběhu a shoduje se s interpretacemi později žijících psychoanalytiků. Je tedy jasné, že pohádka o Červené Karkulce má určitý základ, význam, který vyvstává před přemýšlivým posluchačem nebo čtenářem. V základních rysech se všechny uvedené interpretace (včetně mé vlastní) shodují. Počítám to i interpretaci A. Carterové, která svým přepracováním vlastně pohádku zcela obrací, takže její původní výklad byl pravděpodobně stejný. Pro většinu autorů má však příběh jiný význam ve druhém plánu (většinou tam, kde se ve vyprávění dostáváme k postavě babičky), který je ve znamení přijatého hlediska a osobních zkušeností a zájmu.

Text tedy můžeme chápat jako odrazový můstek, směr letu však zásadně ovlivňuje způsob práce se symboly i s celou mytologií. S tím souvisí psychoanalytický diskurz a konkrétní přístup autora – jeho zaměřenost. Například Carterová přistupuje k pohádkám jako feministka a její přepracování jsou tedy téměř obhajobou ženského principu. Každá interpretace je subjektivní, protože se vždy jedná o vlastní výklad nějaké reality. Jak jsem již zmínila výše, při psychoanalytické interpretaci je nejen nutné srovnání symbolů a jejich analýza, ale také vlastní vztah k vykládané látce, emoční náboj, jaký vyvolává v subjektu. Na individuální rovině tedy psychoanalytický výklad pohádek může dobře posloužit při terapii.

Mají tyto interpretace nějaký obecnější přesah? Nebo jsou pouze záležitostí jednotlivců, kdy oblíbenost nebo neoblíbenost určitých pohádek nebo motivů v nich a jejich výklad sice může vypovídat mnohé o osobnosti jedince, avšak pro celek nic neznamenají? Při výkladu pohádek jde vlastně o práci se symboly, které jsou zhmotněním nevědomé zkušenosti lidstva. Symbolem rozumíme nějaký smysly vnímatelný znak, který

má zástupnou roli, ale současně je mu vlastní určitá mnohoznačnost. To proto, že symbol není dohodnutý a především odkazuje k něčemu za oponou, ke zkušenosti nebo poznání, které není uchopitelné pouze racionálně, ale vzbuzuje také emotivní reakce, dotýká se i jiného než rozumového poznání. Při vnímání symbolu se totiž zapojuje jak naše vědomá, tak i nevědomá stránka, proto je jím možné tak vhodně vyjadřovat procesy v lidské duši.

Citlivý výklad symbolů v pohádkách je prospěšný. (Musí však zohledňovat věk, zkušenosti, kulturní souvislosti a podobně.) Je to totiž vyjádření určité zkušenosti v běžných pojmech, což symbol zákonitě ochuzuje o jeho víceznačnost a tím i o možnost vlastního pojetí. Současně je symbol každou interpretací a každým zjednoznačením aktualizován, a proto zůstává stále živý.

Ve všech výše uvedených interpretacích můžeme nalézt snahu o zobrazení procesů probíhajících v nitru jedince – minimálně v souvislosti s dospíváním a sexuální zkušeností. Některé se však obrací i k okolnímu světu. Typické je Černouškovo pojednání o lykantropii, kdy se vrací do historie a pomocí toho rozplétá význam vlka jako určitého symbolu. David Zbiral tento dvojitý způsob výkladu symbolů definuje následovně: „Lze rozeznávat dvojitý výklad symbolu, subjektivý a objektový. Objektový bere v úvahu vztah symbolu ke světu vědomí, k osobní historii jedince (popř. k historii dané skupiny) apod., kdežto subjektivý chápe symbol především jako obraz dějů, které se odehrávají v jedincově nitru.“³³

Při interpretaci musíme vzít v potaz, že samo určité dílo totiž už má svůj význam, paní von Franz proto tvrdí, že interpretujeme pohádky kvůli oživujícímu účinku. Jung vidí smysl interpretace jinde: „Obraz a smysl jsou identické a jak se formuje obraz, tak se ozřejmuje smysl. Výtvar vlastně nepotřebuje výklad, představuje svůj vlastní smysl. Jsou případy, kdy mohu od výkladu jako terapeutického požadavku upustit. S vědeckým poznáním je to ovšem jiné. Zde musíme z celku zkušenosti zjistit určité, pokud možno všeobecně platné pojmy, které nejsou a priori dány. Tato zvláštní práce znamená překlad bezčasového, stále existujícího a operativního *archetypu* do vědeckého jazyka naší současnosti.“³⁴

Přístup jungiánské psychoanalýzy k interpretaci pohádek je především pragmatický. Při výkladu pohádky tedy nejde o hledání jediného nebo toho nesprávnějšího smyslu, to

---

³³ ZBÍRAL, D.: *Slabost a síla jungovského výkladu náboženství*. [online]. [cit. 2010-03-30] Dostupné z: <<http://www.david-zbiral.cz/Psychinterpr.htm>>

³⁴ JUNG, C. G.: *Výbor z díla*, sv. 2, Brno 1999, str. 58.

by pro mnohoznačnou povahu symbolů ani nebylo možné. Důležitá je totiž ta interpretace, jež má pro analyzanda nějaký smysl, ozdravující účinek, jež mu připomíná zapomenuté nebo vytěsněné zkušenosti, zobrazuje archetypy a vysvětluje jejich význam pro individuum.

Psychoanalýza je (pouze) interpretačním rámcem, který má své potřeby, je optikou, kterou se na pohádku díváme. Neznamená to však, že by neexistovaly jiné typy výkladu. Musíme si uvědomit, že máme různé možnosti, jak text chápat a jak s ním zacházet. Pragmatická pravdivost, je však silným argumentem, proč se o psychoanalytické výklady pokoušet – podle této teorie je totiž pravdivé to, co funguje. Nejde tedy o hledání absolutní pravdy, ale o hledání toho, co pomáhá konkrétnímu člověku v jeho vlastním životě.

Děti a psychoanalytický výklad pohádek

Zmínila jsem výše množství různorodých interpretací Červené Karkulky. Pohádky jsou primárně určeny dětem, tyto výklady však poházejí od dospělých. Úspěch pohádek u dětí nespočívá v tom, že by děti byly schopny vytvářet takovéto interpretace a vyvozovat z nich pro ně smysluplné závěry, jež jsou způsobem, jak s pohádkami mohou nakládat dospělí. Genialita tradovaných pohádkových příběhů spočívá právě v tom, že promlouvají k vědomé i nevědomé části lidské psychiky, a tak dětem pomáhají orientovat se v nich samých. Neznamená to ale, že realistické příběhy pro děti nejsou žádným přínosem, vždyť poskytují informace o světě okolo nich.

Během vývoje se v člověku sváří všechny tři složky jeho mysli – Ego, It a Superego, ale v dětském věku je Superego teprve budováno. Silně na ně působí nevědomí, které je potřeba nějak zpracovat a zvládnout nebo přijatelným způsobem uspokojit potřeby (což je prakticky sublimace). Tyto procesy však nejsou vědomé, právě pohádky nabízejí řešení spleťtých situací – řešení, která dítě přijme za vlastní. Bruno Bettelheim k tomu dodává: „Dítě *cítí*, která z mnoha pohádek pravdivě odpovídá jeho vnitřní situaci v daném okamžiku (s níž samo nic nezmuže) a stejně tak cítí, v čem mu pohádka nabízí pomocnou ruku v pochopení nesnadného problému. Zřídka se však takového uznání dostane pohádce na první poslech. Některé pohádkové prvky jsou totiž příliš zvláštní – musejí takové být, aby dokázaly promlouvat k hluboce skrytým citovým hnutím.“³⁵

V člověku je mnohé děsivé a temné, což si ovšem děti vědomě nevybavují. Kouzlo pohádek tkví v tom, že pomáhají právě tyto silně negativní a matoucí emoce a stavy překonat, vypořádat se s nimi, ovšem za předpokladu, že nevědomě!

Interpretace dospělých se velmi různí. Zajímalo mne však, jak vnímají Červenou Karkulku děti, pro které jsou pohádky určeny. Nejde o žádný reprezentativní vzorek dětí, jsou však v „pohádkovém věku“ a na jejich odpovědích můžeme sledovat, jak pohádce rozumí a jak si některé části vysvětlují. Při tvorbě otázek jsem rozhodně nemyslela na to, že by mi děti v odpovědích měly vysvětlovat, jaký má pro ně tato pohádka význam. Rozhodla jsem se, že se zaměřím pouze na dílčí záležitosti.

---

³⁵ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 59-60.

Zvolila jsem tyto otázky:

1. Je Karkulka hodná? Proč?
2. Jak je možné, že se Karkulka baví s vlkem, i když ji může sežrat, proč se ho nebojí?
3. Jaké je to v břiše vlka?
4. Proč vlk Karkulku nesežere hned?
5. Co se ti v té pohádce nejvíc líbilo?

Lucinka (6 let):

1. „Trošku neposlušná. Protože ona neposlechla maminku, že se nikde neměla zastavovat.“
2. „Protože on měl takový stříblavý hlas a ona si myslela, že je to pejsek.“
3. „Špatné, tam se mačkala Karkulka s babičkou.“
4. „Já nevím prostě.“
5. „Jak je zachrání ten myslivec.“

Klárka (5 let):

1. „Jo, protože byla krásná.“
2. „Protože.“
3. „Je tam tma. A zima. Nelíbilo by se mi tam.“
4. „Chtěl počkat. Já nevím proč.“
5. „Karkulka. Nejlepší je to když jde k babičce.“

Jožinek (7 let):

1. „Jo.“
2. „Nevim.“
3. „Asi hnusné. Vypadalo to tam asi hnusně.“
4. „Nevim.“
5. „Jak vlk sežere tu Karkulku.“

Nela (5 let)

1. „Jo, protože poslouchá maminku.“

2. „Protože si myslí, že je to pejsek.“
3. „V žaludku. Mokrý.“
4. „Protože ví, že už by nebyl jako pes.“

Všechny děti pohádku dobře znaly. Z jejich odpovědí je také jasné, že postava Karkulky, ač trochu neposlušná (viz. Lucinka), v nich vyvolává sympatie. Protože jde o dobrou bytost, je i krásná (Klárka), což je typické pro takovéto pozitivní postavy. Děti ji tedy chápou jako jasně kladnou hrdinku a nic nestojí v cestě ve ztotožnění se s Karkulkou. Její drobná neposlušnost není na překážku, obzvláště, bude-li následně poučena. Není tedy třeba předkládat čtenářům pouze kladné hrdiny, kteří často působí pouze jako neživotné vzory.

Důležitá je racionalizace situací, která současně vyvrací námitky o škodlivosti nerealistického vyprávění. Scéna kdy se vlk baví s Karkulkou se může zdát dospělým podivná, děti (Lucinka, Nela) si však dokáží vysvětlit, jak je možné, že Karkulka není hned sežrána. Mluvící vlk je nezaráží – v předškolním a mladším školním věku převládá antropomorfní myšlení. Většina dětí odpovídá, že si Karkulka myslí, že vlk je pejsek. Typicky prostá odpověď odpovídá chápání světa dětmi.

Okamžik sežrání babičky a Karkulky vlkem pro děti není nijak traumatizující, v pohádce se nemusí odehrávat pouze pěkné věci, je potřeba řešit opravdové problémy. (Jožinek ji dokonce označil za svou oblíbenou část pohádky.) Děti si uvědomují, že ve vlkově břiše to není nijak příjemné (všechny tuto zkušenost popisují adjektivy popisujícími spíše nepříjemné smyslové zážitky). Současně v praxi vidíme, že pro děti jsou schopny se vypořádat se scénami, které by se dospělým mohly zdát brutální, poměrně snadno. Určitá syrovost k pohádkovému vyprávění neodmyslitelně patří, stejně tak, jako k lidskému vývoji patří úzkosti a strachy.

Naprosto pomýlené, zbytečné a pohádku zabíjející jsou tedy parafráze Červené Karkulky, které se původní příběh snaží zjemnit. V britském seriálu Prasátko Pepina zavře Karkulku vlk do skříně a myslivec ji z ní následně vysvobodí. Takováto varianta pohádky však ztrácí smysl. Důležitý je totiž moment osobního rozhodnutí (jak si všímá Lucinka) a nesení opravdového následku. Grimmovská verze pohádky končí konstatováním, že Karkulka na svůj zážitek nikdy nezapomene a už bude poslouchat maminku a posluchač tomu zcela věří. Děti však nejsou hloupé a vědí, že zavřít někoho do skříně není nic nezapomenutelného.

Závěr

V této teoretické práci osvětluji pojem pohádka a také psychoanalytický přístup k ní. Konstatuji, jak důležitý je vliv pohádek na utváření osobnosti, a to nejen na vědomou složku, (i když pohádkám a také pohádce Červená Karkulka nelze výchovné a morální poselství upřít) ale i na její nevědomou část a navíc zobrazují obecně lidské problémy a situace, což je jedním ze základních poznatků psychoanalýzy, který je možné využít v terapeutické, ale i ve výchovné praxi. Dále se konkrétně zabývám pohádkou Červená Karkulka a některými jejími českými a v češtině dostupnými psychoanalytickými interpretacemi. Tato práce ovšem neobsahuje hodnocení správnosti či mylnosti těchto výkladů, pouze ukazuje, jak je možné s určitým pohádkovým materiálem nakládat. Interpretování pohádek je vždy činnost individualistická a často navíc tendenční. Přesto však přemýšlení o pohádkových obrazech dovádí člověk hlouběji do vlastního nitra a na světlo vynáší to, co by zůstalo neobjeveno v hlubinách lidské duše. Tato práce tedy ukazuje, jak vypadá nakládání s pohádkami, pokud máme v rukou psychoanalytické nástroje – analyzujeme je pomocí psychoanalytického interpretačního rámce. Jsem také přesvědčena, že v českém prostředí je potřeba se zabývat vztahem pohádek a psychoanalýzy, protože poznatky této v minulosti zapovězené teorie jistě mohou být přínosem pro českou sociální pedagogiku a její metody.

Pohádka je literárním žánrem, který hraje důležitou roli při formování dětské osobnosti. Na rozdíl od realistického vyprávění totiž dětem pomáhá přehledným způsobem strukturovat poměrně nesrozumitelný svět dospělých a orientovat se ve vlastním nitru. Již v úvodu této práce byly pohádky ohodnoceny jako neocenitelný pomocník při vývoji a formování duševního vývoje dětí a podle názoru většiny odborné veřejnosti a hlavně podle osobní zkušenosti téměř každého z nás tomu jistě tak je, přestože o tom bylo často polemizováno. Folklorní pohádky jsou staletími prověřený materiál, nemusíme se tedy obávat, že by jimi děti byly traumatizovány, ani nemusíme mít obavu z nedostatečnosti hrdinů. Naopak podporují fantazii, souzní s problémy dětí a baví je.

Pohádky však také zachovávají staré věci, nalézáme v nich relikty starobylého života, které se při vypravování nevytrácejí, jak se to děje s nepodstatnými částmi

vypravování. Původ pohádek tkví v rituálech a mýtech a všichni instinktivně chápeme jejich význam. Pohádky nás vedou do bezčasí, do prostoru univerzální zkušenosti, proto není třeba je aktualizovat. (Pokud k tomu dochází, často nešťastným způsobem.) Psychoanalytické interpretace přistupují k mýtům, pohádkám a snům jednotně pro jejich obdobnou strukturu. Psychoanalytici amplifikují symboly v pohádkách a snaží se o postižení určité obecné zkušenosti v nich obsažené. Toto jednání však už nic společného s dětmi nemá, není takto činěno v jejich zájmu ani s ohledem na ně. Přesto však tvrdíme, že pohádky jsou určeny dětem (a to je jistě pravda). Slovy J. R. R. Tolkiena - vykázali jsme pohádky do dětského pokoje.

Na základě uvedených psychoanalytických interpretací se můžeme domnívat, že pohádky promlouvají k dospělým stejně jako k dětem a nemůžeme je tedy odložit s přesvědčením, že jde o pouhé infantilní vyprávění nedůstojné lidí starších dvanácti let. Dle mého je především pragmatičnost psychoanalytického výkladu dokladem o smysluplnosti zabývání se pohádkami a symboly v nich obsaženými. Vykázat pohádky ze svého života není dobré zacházení, nejenže příběhy potřebují určitou péči dospělých, (a například vyprávění jí dozajista je), kteří na rozdíl od dětí mají za sebou určité životní zkušenosti, ale člověk především sám sebe ochuzuje. Čím více ze sebe totiž dospělý vkládá do interpretace pohádky, tím více také dostává.

Ve výkladu pohádek máme na co navazovat, poznatky folkloristiky, religionistiky a psychologie nám mohou pomoci. To však není vše, interpretace není výčtem symbolů ani hodnocením historie různých motivů. Důležitý je především osobní citový vklad, jak to tvrdil již Jung. Příběhy nesou zásadní poznatky lidstva o duševních procesech, protože jsou jejich nejlepším a nejpresnějším vyjádřením. Do těchto příběhů je však třeba proniknout, zjistit, co konkrétně pro nás znamenají v nich obsažené symboly. Můžeme si pomoci některou z metod interpretace, mezi něž patří rovněž psychoanalýza, která se začala zajímat o sny a tradované příběhy a současně rozbourala povrchní moralizující představy o lidské duši. Analýza formalisty Proppa, která přistupuje k pohádkovému materiálu ze zcela jiného konce – totiž zohledňuje formu, která je nositelem určitých opakujících se schémat, má rovněž zajímavé výsledky, které se podivuhodně shodují s některými poznatky hloubkových psychologů. Z toho plyne, že nemá smysl snažit se najít nejlepší nebo nějak nadřazený způsob interpretace, protože zásadní je především hloubka vhledu a osobní nasazení.

Jsem přesvědčena, že současná euro-americká civilizace se málo stará o vhléd do duševního života. Konkrétní a pečlivé péči o duši je věnováno pouze minimum pozornosti a to je možná také příčinou, proč jsou pohádky odsouvány pouze kamsi do dávného dětství, místo toho, abychom se nad jejich symboly pozastavili. Ovšem to, že jsme se s nimi setkali a jsou nám svým způsobem drahé, protože nás utvářely, může být stimulem k zamýšlení se nad nimi i nad vlastním duševním životem. Snaha chápat symboly v pohádkových příbězích je cestou k pochopení smyslu dění nejen ve vlastní duši, ale i v nahodilostech života.

Pohádky promlouvají k lidskému vědomí i nevědomí, k dětem i k dospělým. Jejich univerzální schopností je podporovat fantazii, která je tvůrčí schopností i silou. Posluchač může do pohádky unikat a načerpat v ní nové síly. Především však přináší útěchu a naději v každodenních strastech. Je poselkyní dobrých zpráv, protože po všem trápení nastávají šťastné konce, ač se zdály jakkoli nedosažitelné. Karkulka sežrána vlkem neumírá, ale vyskakuje z vlkova břicha moudřejší.

Seznam použité literatury

Sekundární literatura:

- BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Lidové noviny, 2000.
- CARTEROVÁ, A.: *Krvavá komnata*. Praha: Argo, 1997, s. 120.
- ČERNOŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990.
- DRAPELA, J. Victor: *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 2008.
- FREY, J. *Boj o pohádku*. Praha: Nakladatelství život a práce, 1942.
- FROMM, E.: *Mýtus, sen a rituál a jejich zapomenutý jazyk*. Praha: Aurora, 1999.
- GRIMMOVÉ, J. a W.: *Pohádky bratří Grimmů*. Praha: Mayday, 2006.
- JUNG, C. G.: *Výbor z díla*, sv. 2, Brno 1999.
- McCURDY, Jole Capiello in *Příběhy duše 1*, Brno: Emitoss, 2006.
- MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.
- MÜLLER, L., MÜLLER, A.: *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006.
- PERRAULT, Ch.: *Pohádky matky husy*. Praha: Albatros, 1989.
- PLHÁKOVÁ, A.: *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006.
- PROPP, Vladimir Jakovlevič in *Příběhy duše 1*, Brno: Emitoss, 2006.
- ŠIROKÝ, H.: *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2001.
- ŠIROKÝ, H.: *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2001.
- TOLKIEN, J.R.R.: *Netvoři a kritikové*. Praha: Argo, 2006.
- VON FRANZ, M.-L.: *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 1998.

Internetové zdroje:

STERN, J.: *Příspěvek tiché hysterky k ateismu*. [online]. [cit. 2010-03-30] Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/21376.html>

ZBÍRAL, D.: *Slabost a síla jungovského výkladu náboženství*. [online]. [cit. 2010-03-30] Dostupné z: <http://www.david-zbiral.cz/Psychinterpr.htm>

Resumé

Bakalářská práce Psychoanalytický výklad Červené Karkulky je rozdělena na dvě části, první, která je teoretickým úvodem ke druhé části, jenž je věnována konkrétně pohádce o Červené Karkulce. V úvodu první – teoretické - části jsou shrnuty základní poznatky Freudovy psychoanalýzy a Jungovy analytické psychologie, zvláštní zřetel je kladen na vědomosti o archetypech a srovnání těchto poznatků s výsledky práce ruského formalisty V. J. Proppa. Následuje literárně teoretické vymezení folklórní pohádky a kapitola o vlivu pohádek na dětskou psychiku a její vývoj.

Část věnovaná Červené Karkulce poskytuje informace o dvou variantách pohádky v českém prostředí, popisuje několik interpretací různých autorů a obsahuje také autorčinu vlastní interpretaci. Dále se zabývá tím, jak děti vnímají pohádku. V závěru práce jsou shrnuty zásadní poznatky o pohádce a její nezastupitelné roli ve vývoji jedince i společnosti a jsou z nich vyvozeny obecné závěry.

Anotace

Psychoanalýza a analytická psychologie jsou teorie, na základě jejichž poznatků je možné interpretovat pohádky. Jsou metodologickým přístupem umožňujícím pochopit, proč lidové pohádky hrají natolik důležitou roli při vývoji dítěte, a také objasňuje příčiny jejich neustávající oblíbenosti. V práci jsou prezentovány různé psychoanalytické interpretace pohádky Červená Karkulka, které zobrazují, jak s pohádkou mohou nakládat dospělí, a také způsob, jakým pohádku vnímají děti. Je vyzdvížen přínos pro každého jedince, který je ochoten se pohádkami hlouběji zabývat.

Annotation

Psychoanalysis and analytic psychology are the theories whose observations form a base for exploring fairy-tales. It is a methodological approach enabling people to understand why traditional fairy-tales play such an important role in a child's development and it also clarifies the causes for their never-dying popularity. There are various psychoanalytical

interpretations of Little Red Riding Hood presented in this thesis. They show how grown-ups can deal with this fairy-tale and also how children perceive it. A contribution for everyone who is willing to deal with fairy-tales is also highlighted.

Klíčová slova

analytická psychologie, archetyp, Červená Karkulka, fantazie, Freud Sigmund, interpretace pohádek, Jung Gustav, nevědomí, pohádky, psychoanalytické teorie, psychoanalýza

Keywords

analytic psychology, archetype, the Little Red Ridding Hood, fantasy, Freud Sigmund, interpretation of fairy tails, Jung Gustav, state of unknowing, fairy tales, psychoanalytic theories